

**ANALÝZA MEDIÁLNÍ REPREZENTACE TÉMATU „UPRCHLÍCI“ VE ZPRAVODAJSKÉM
POŘADU UDÁLOSTI ČESKÉ TELEVIZE.**

**FAKULTA
SOCIÁLNÍCH VĚD**
Univerzita Karlova

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

PhDr. Tomáš Trampota, PhD.

PhDr. Tereza Klabíková Rábová, PhD.

Leden 2017

HLAVNÍ VÝSLEDKY ANALÝZY:

- Rámcování zpravodajství o uprchlících bylo vzhledem k intenzivnímu pokrytí tématu velmi bohaté. Nejtrvalejšími rámci během roku 2016 byly rámce: **utrpení uprchlíků, bezpečnostní problémy, politická jednání o bezpečnostních opatřeních, kvóty přijímání uprchlíků, protesty a demonstrace proti uprchlíkům, uprchlický tábor v Calais.**
- **Vizualizace** tématu **nevykazovaly sémantické neobvyklosti**, jen v ojedinělých případech prezentovaly znaky konfliktu. Některé vizualizace se opakovaným užíváním staly metaforickými znaky uprchlictví (např. uprchlíci tísňící se na lodi).
- Celkový **obsah a rozsah slovní zásoby** volené pro verbalizaci problematiky je sémanticky odpovídající, průměrně široký; **víceméně neutrální**.
- V rámci pojmenování aktérů zpráv dochází k terminologickému kolísání. **Žádná z nominalizací ale nenabývá z významového hlediska negativních konotací**, není nijak citově zabarvená, hanlivá či pejorativní.
- Tam, kde je zřetelně přítomná jazyková subjektivita potenciálně evokující citové zabarvení, demonstraci zaujetí subjektivního, vlastního, zaujatého stanoviska, **se** z drtivé většiny jedná o slova zprostředkovaná, tj. řeč druhého mluvčího.
- **Otázky redaktorů** pro hosty živých vstupů jsou vzhledem k tématu **v některých případech** mírně **návodné**, obsahují citově zabarvenou slovní zásobu či nejsou zcela neutrální. Reportáže a vstupy mají převážně deskriptivní charakter, mnoho jazykových jednotek je odvozeno z řeči jiných mluvčích.

METODIKA ANALÝZY

Pro analýzu byla použita kombinace těchto kvalitativních metod: a) **analýza rámcování** (*framing analyses*) sledující, jak byly události tematizovány a které informace byly zdůrazněny jako klíčové, b) **vizuální reprezentace** tématu; jaké vizuální znaky byly použity pro reprezentaci aktérů a tématu jako celku a c) lingvistická analýza s důrazem na užití lexika a nominalizace aktérů.

VZOREK ANALÝZY

V rámci analýzy bylo analyzováno celkem 476 zpravodajských příspěvků. Zkoumaný vzorek byl vymezen pořadem, časově a tematicky:

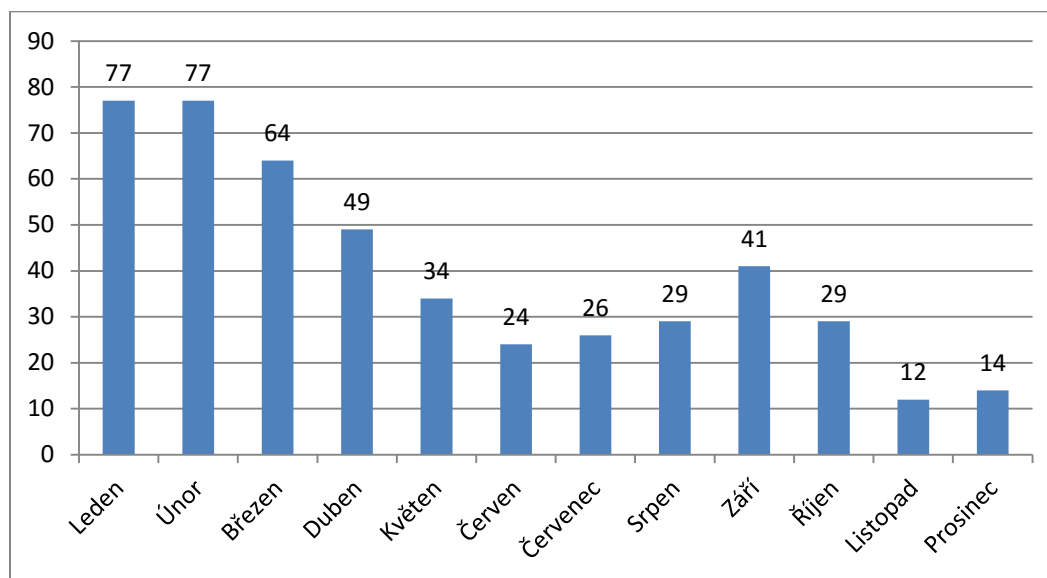
- Zpravodajské příspěvky hlavní zpravodajské relace **Události**.
- Doba odvysílání v období 1. ledna až 31. prosince 2016.
- Tematické zaměření na *uprchlíky a uprchlictví*, případně jejich zmínka.

Pro jazykovou analýzu byl vybrán užší vzorek sestávající přibližně ze 40 zpravodajských příspěvků z nejexponovanějších dnů (dnů s nejvyšším výskytem tématu uprchlictví, rozprostřených do celého kalendářního roku: 19.1., 6.2., 8.3., 5.4., 13.5., 3.6., 5.7., 26.8., 13.9., 11.10., 16.11. a 23.12.).

Analýza rámcování tématu

Téma uprchlictví se vyskytovalo nejvíce na počátku roku 2016. Nejvíce událostí spojených s uprchlictvím se objevilo během ledna až března, poté zájem o téma postupně upadal až do června. V druhé polovině roku zůstávala expozice tématu relativně stabilní, s nárůstem zájmu v září. Nejslabší výskyt tématu se objevoval v měsících listopadu a prosinci.

Graf. 1 Výskyt tématu v Událostech během roku.

Relativně vysoký výskyt tématu během roku přispěl k široké tematické pestrosti zmínek uprchlíků nebo uprchlictví během roku. Počátkem roku 2016 se objevovala hodnotově protipolná tematická zarámování od empatického vykreslování **utrpení uprchlíků** po **problémy s uprchlíky** (silvestrovské nepokoje v Německu). Utrpení uprchlíků se objevovalo zejména v souvislosti s jejich utonutím ve Středozezemním moři a těžkostmi během zimního počasí.

Velmi silným rámcem byla lokalizace tématu do českého kontextu a vztahu k české politice. Ta byla spojována zejména s otázkou bezpečnosti a se **zvyšováním bezpečnostních opatření**. Tento rámec se projevoval během celého kalendářního roku, často v souvislosti s ubezpečováním o nových bezpečnostních opatřeních zaváděných v ČR, ale také v Rakousku, v Německu a v dalších zemích. Velmi exponovanou politickou postavou tohoto rámce byl ministr vnitra Milan Chovanec. Rámec **bezpečnost a bezpečnostní opatření sílí** během roku v souvislosti s jednáními EU, V4 a sílícími kontrolami na hranicích některých zemí. V souvislosti s jednáními V4 je často zmiňováno **odmítání kvót Českou republikou**. Kvóty a jejich odmítání jsou jedním z opakujících se leitmotivů otázky zahraniční politiky ve vztahu k uprchlictví, je opakovaně zmiňováno také během návštěvy Merkelové v Praze (28.8.) a při jednání V4. Otázku kvót ožívuje také maďarské referendum o kvótách (2.10.).

Silným lokalizačním rámcem byly také reportáže rozebírají zájem uprchlíků o Českou republiku, situaci v detenčních táborech a otázka mladistvých a dětských uprchlíků. Česká televize v řadě reportáží poukazovala na humánní rozměr tématu (reportáže z detenčního tábora ukazující těžký život uprchlíků). Od února se začal projevovat další kontinuální rámec – **protesty proti uprchlíkům** a radikalizace Evropy. Oblíbeným rámcem vyprávění se stalo **sledování počtu a tras uprchlíků**, zejména v komparativní perspektivě sloužící jako možný index predikce. Česká televize v několika případech (např. 18.5.) prezentuje analýzu struktury imigrantů do ČR. Dalším důležitou úrovní diskursu bylo téma politických jednání o **řešení krize na různých úrovních**; české, V4, evropské.

Česká televize se snažila zařazovat také reportáže prezentující **osudy jednotlivých uprchlíků**, což může přispívat ke zvyšování citlivosti a pozitivně působit proti radikalizaci (např. 8.8. příběh syrské plavkyně). V září se intenzivně vrací tematický rámec **uprchlického tábora v Calais**. Jde o téma s charakterem kontinuální zprávy s vysokou mírou seriality. ČT se k tématu tábora opakovaně vrací také během září a října (včetně jeho vyklízení). Příběh tábora v Calais se tak stává metaforou nezvládnutí uprchlické krize.

Jen výjimečně se objevuje tematické **spojení uprchlíků s islámským fundamentalismem**, případně džihádem. Pokud k tomu dochází, je to v souvislosti s citací jiného (mimomediálního) zdroje. Koncem roku se objevuje nový časově limitovaný tematický rámec – **deportace uprchlíků z Německa**.

Vizualizace tématu

Vizualizace tématu *Uprchlíci* nevybočila z obvyklého rámce a lexika vizuálních znaků, jak se běžně objevovalo ve zpravodajství evropských televizních stanic Evropy. K jistému zestejšňování vizuální reprezentace tématu napříč evropskými televizními stanicemi přispívá také fakt čerpání záběrů ze shodných zpravodajských agentur, případně z nabídky EBU.

U vizualizace tématu můžeme nacházet několik opakujících se makrostruktur. Jednou z nich je zachycení **uprchlíků na lodi** – většinou spojených s negativními informacemi o utonutí běženců, které se objevovaly opakovaně po celý rok a staly se tak kontinuálním narativním rámcem. Uprchlíci na lodi se staly archetypální vizuální metaforou boje uprchlíků s osudem.

Důležitou sémantickou rovinou uprchlického diskurzu byla politická jednání o řešení uprchlické krize a o zvýšení bezpečnosti a ostrahy hranic. Vizualizace politických jednání a rozhodnutí využívala zaběhlé vizuální metonymie – záběry z jednacích sálů, politici

vyjadřující se do kamery. Tématické pole Uprchlické krize se v tomto nijak nelišilo od jiných zpravodajských témat, ve kterých vystupují politici jako klíčoví aktéři příběhu. Ve zkoumaném vzorku se nevyskytly záběry, které by politiky nějakým způsobem zesměňovaly, znevěrohodňovaly, nebo záběry jinak semanticky příznakové.

I při informování o uprchlících Česká televize intenzivně **využívala infografiku**, která zvyšuje názornost a pochopení podávaných informací. Běžnou slabinou infografiky je dublování

vizuální a auditivní informace (takzvaná *kongruence*). Pozitivem je, že infografika je jasná, názorná a rychle srozumitelná.

V souvislosti s demonstracemi a protesty proti uprchlíkům a proti Islámu se opakovaně

objevovaly **zaběhlé vizualizace** tohoto typu událostí. Nejčastěji užívající vizuální znaky shromážděných lidí, vlajek, nacionálních symbolů, ale také v několika případech zachycující potyčky jednotlivců, případně potyčky demonstrantů s policisty.

Česká televize několikrát užila vizualizace ze **soukromého života uprchlíků**, zpřístupňující jejich individuální lidské příběhy. V této tematické oblasti se objevují obrazy z uprchlických či detenčních center, například při výuce češtiny.

Personifikace příběhu přispívá ke zvyšování potenciálu vcítění se do osudu běženců, stírá zástěrku anonymity, která je spojená s kolektivní identitou a případnou hrozbou negativní stereotypizace.

Konfliktnější vizualizace byly spojeny zejména s **děním kolem francouzského uprchlického tábora v Calais**. Vyklízení tábora provázely záběry s ohni, pálením pokrývek, plastu a také násilné potyčky mezi policií a uprchlíky. Takto konfliktní vizualizace byly v rámci celého zkoumaného vzorku spíše výjimečné.

Jazyková analýza reprezentace

Jazyková analýza se zabývala rozbořením vyjádření a užívaných jazykových prostředků redaktorů a moderátorů v rámci přibližně 40 příspěvků. Zaměřila se především na slovní zásobu užívanou ve spojitosti s referováním o problematice tzv. uprchlické krize. Celkový funkční styl odpovídá, až na výjimky¹, nárokům kladeným na styl veřejně mluvené publicistiky. **Celkový obsah a rozsah slovní zásoby volené pro verbalizaci problematiky je sémanticky odpovídající, průměrně široký; víceméně neutrální.** Příspěvky využívají centrum slovní zásoby, jsou relativně jednotné, avšak v rámci nejzásadnější kategorie, tj. pojmenování těch, o nichž se v těchto zprávách a reportážích mluví (tedy referentu), dochází k terminologickému kolísání. Konkrétně se v pozici hlavního referentu vyskytují střídavě a opakovaně tato substantiva: *uprchlíci, běženci, migranti, lidi ze třetích zemí, (iráčtí, syrští) běženci, skupina lidí, lidi bez domova, lidi ze severní Afriky, ilegální migranti, Syřani, nelegální migranti, syrský běželec, tisíce hladových lidí, migranti přicházející z Afriky, z Turecka*. V odpovídajících významových kontextech (tj. v případech, kde se mluví o daném konkrétnějším subtématu: *žadatelé o azyl, ti, kdo získali mezinárodní ochranu v Česku, cizinci s povolením k pobytu, Afgánci, Iráčané, iráčtí křesťané, rodina, lidi, ekonomičtí migranti, nelegální cizinci* atd. Předpokládáme, že k variaci dochází v rámci snahy o **obohacení vyjádření**, s účelem vyhnout se stále týmž pojmenováním, třebaže mezi nimi jsou drobné významové rozdíly a uvedené výrazy neznamenaají zcela totéž. Žádná z těchto nominalizací ale nenabývá z významového hlediska negativních konotací, není nijak citově zabarvená, hanlivá či pejorativní. Mezi dalšími užívanými relevantními substantivy, která šířeji a souhrnně označují popisovanou skutečnost, jsou: *uprchlická krize, migrační vlna, proud migrantů, proud gumových člunů, migrační tok; a dále obraty jako integrace cizinců, přerozdělení uprchlíků, pomoc uprchlíkům, (zabránit) nelegální migraci, útěk Syřanů před válkou, příliv migrantů, běženců, vysněná Evropa, migrační trasy, pozitivní diskriminace přistěhovalců, velký nápor uprchlíků* aj.

Typické je **užívání zevšeobecnělých pojmenování zemí či měst pro označování politických představitelů státu**: *Česko, Turecko, Brusel, Ankara* (není specifikováno, o koho se jedná konkrétně) v protikladu k pojmenování *Řekové, Syřané* atp. ve vztahu k jednotlivým konkrétním lidem (migrantům). Toto pojmenování není v prvním případě užíváno, tj. např. **Řekové (myšleno stát) chtějí zabránit další vlně* apod.

¹ Jedna z mála syntaktických chyb se vyskytla např. ve vazbě: *Podle opozice to nasvědčuje o tom, jak, jakou důležitost vláda přikládá tomuto tématu.*

Zajímavé je, že někdy se zvolené pojmenování objeví pouze v psané podobě v titulku reportáže ve webovém archivu, v reportáži samotné ovšem nikoliv (např. název příspěvku *Uprchlíci z Iráku v Česku*; v reportáži se pak vyskytuje pouze označování pomocí zájmen).

Tam, **kde je zřetelně přítomná jazyková subjektivita** (která je nicméně při přirozené jazykové komunikaci do jisté míry nevyhnutelná a jazyku zcela vlastní), potenciálně evokující citové zabarvení, demonstraci zaujetí subjektivního, vlastního, zaujatého stanoviska prostřednictvím volby konkrétních výrazů, **se z drtivé většiny jedná o slova zprostředkovaná, tj. řeč druhého mluvčího**, odborníka či experta, svědka, politika, tiskového mluvčího, živé vstupy reportérů atp., např. *Podle premiéra právě tento krok pomohl k zvládnutí migrační krize*. V rámci reportáží a příspěvků mají další strany z podstaty žánru poměrně velký prostor i v našem vzorku, což umenšuje prostor pro vlastní slova moderátorů či redaktorů. Průvodní slovo doprovázející, obklopující tyto vstupy dalších mluvčích většinou sémanticky kopíruje a doplňuje, propojuje či shrnuje právě řečené, podíl subjektivity je v nich zastoupen minimálně. **Otázky redaktorů pro hosty živých vstupů jsou vzhledem k tématu v některých případech trochu návodné, obsahují citově zabarvenou slovní zásobu či nejsou zcela neutrální:** *Není to ale trochu nebezpečný trend, trochu tenký led, zvláště z hlediska České republiky, jen připomenu, že se jednalo o jakémsi miniSchengenu, mikroSchengenu, a v tom mikroSchengenu třeba česko vůbec nefigurovalo?; nechcete vy vystoupit třeba s mimořádným projevem a zpravit sněmovnu o dalších krocích vlády?*, kde se vyskytuje modální sloveso *nechcete* namísto např. neutrálnějšího *neplánujete*. (Tento jev se netýká tolik tématu „migrační krize“ jako všeobecně subjektivnějšího jazyka zpravodajství.) V ostatních případech byly otázky týkající se „uprchlické krize“ vesměs jazykově a stylizačně neutrální, např. ověřovací otázka, která nikterak nenavádí: ... *Připravovali ti zadržení opravdu nějaké teroristické útoky?*

Moderátor se distancuje od citovaných slov, odvolává se na jiný zdroj, zbavuje se zodpovědnosti za vyřčené pomocí výrazů jako *podle někoho, údajně, prý atd.*: *Rozšíření seznamu bezpečných zemí podle něj doplní dohodu s Tureckem a odradí od cesty do Evropy; ...protestující proti údajné islamizaci Evropy a přílivu uprchlíků*; pojem *odradit* či *islamizace* tedy nelze přičítat mluvčím ČT, takže tyto užití jazykové prostředky nelze dále hodnotit (maximálně srovnávat s přímými citacemi citovaných osob, což by mohlo přinést relevantní závěry).

Jak již bylo řečeno, **určitá míra nepřesnosti je jazyku vlastní a dokonalé vyjadřovací objektivity není možné dosáhnout**, nicméně jako částečně příznaková lze hodnotit vyjádření typu: *To, že pravidla nefungují, ukazuje situace...; Uprchlická krize členské země*

tolik zaskočila; teď by největší uplatnění stráž našla ve Středomoří, řecko-turecká spolupráce vážne, kde se k hodnoticímu soudu uchyluje nikoliv jiný mluvčí, ale právě sám moderátor.

Přídavná jména a příslovce citově zabarvená anebo s vágním významem: *výrazně omezit; nechvalně proslavil uprchlický tábor, sporné přerozdělovací kvóty; a snaží se nepozorovaně dostat dál na západ, zabránit nekontrolovanému přílivu migrantů.*

Výběr sloves je ve shodě s řečeným, tj. **odpovídající stylové bohatosti publicistických útvarů** a nutné míře zabarvení jazykových jednotek; **odpovídá normě:** *policistům se podařilo; Mezi spokojené patří policie, dařilo se jí oddělovat obě skupiny; Zachránit se podařilo přes polovinu z nich* = slovesa s pozitivní konotací (v souvislosti se zákroky policie se sloveso *podařit se* vyskytuje opakovaně); *počet uprchlíků sice po uzavření balkánské trasy klesl, desetitisíce jich ale od začátku roku riskovaly plavbu přes Středozemní moře, kde riskovaly má silnější význam než např. podnikly.* Sledování verb dicendi, tj. sloves uvozující přímou řeč (*Premiér tvrdí, říká, prohlásil, oznámil..., že...*) nemá zde zásadní důležitost.

K nepřesnostem může dále docházet při užívání kvantifikátorů či číselných výrazů, které se v případě těchto reportáží vyskytují poměrně často. V některých případech se jedná o zprostředkování objektivních, konkrétních a ověřitelných číselných údajů, které jsou citovány jednoznačně bez možnosti další dvojsmyslné interpretace: *za posledních 24 hodin překročilo hranice 35.000 lidí; Od loňského června zajistila policie v Česku přes tři tisíce sedm set migrantů, letos ale migrační vlna výrazně opadla, třeba včera policie nezadržela vůbec nikoho.* (až na výraz *výrazně*, který není přesně kvantifikovatelný); *Do Řecka přišlo nejmíň migrantů za poslední rok, 2700, proti březnu to znamená 90% pokles, ostatně čísla jsou nízká i v těchto dnech.* (přesné hodnoty opět až na výraz *nízká čísla*). Někdy je explicitně uveden konkrétní zdroj informace (úřady, výzkum, policie atd.). V některých případech moderátoři užívají výrazů přibližných, počtů vyjádřených vágněji, s hodnoticím odstínem: *až o, navíc přišlo na demonstraci, naproti tomu odpůrců přišlo necelých..., necelá stovka, zhruba tucet, několik desítek, jen o málo více.*

Za povšimnutí stojí ještě dva jevy z oblasti vyjádření a pojmenování: zaprvé zjištění, že ve vybraném vzorku jsou **opakovaně užívány metafory a připodobnění boje**: *Oba tábory se střetly; střety s migranty* (zde může jít o reálný fyzický střet); *Politici, policisté dali municí svým kritikům, pod palbou je nově i starostka Kolína nad Rýnem.* Metafora je zcela běžná součást jazykového vyjadřování, zde si ovšem **nabývá právě sémantického pole boje, války, ke kterému jsou popisované jevy opakovaně vztahovány.**²

² Tento typ metafory je užíván v rámci diskurzu o uprchlících i v jiných médiích.

Další jev, částečně související s předchozím, pak spočívá v **opakovaném stanovování dvou** (místy vyhroceně definovaných) **protikladných skupin, jejichž aktivita je popisována**, např.: *odpůrci migrace* oproti *lidem demonstrujícím proti rasismu*; *oba tábory se střetly*; *příznivci a odpůrci*, příp. zdůraznění „vyhrocenosti“: *aktivista* (bojující proti něčemu), *útok demonstrantů* apod., s tím, že jsou zmíněny pouze krajní póly tohoto jevu (a nikoliv „střední, neutrální stupeň“).

Celkově čistě lingvistická analýza **nepřináší** nijak překvapivé závěry **vychýlení směrem od neutrality referování o daných událostech. Reportáže a vstupy mají převážně deskriptivní charakter, mnoho jazykových jednotek je odvozeno z řeči jiných mluvčích**, a(le) je rozhodně třeba vztáhnout užívané jazykové prostředky k dalším údajům, jako je výběr, uspořádání a délka projevů druhých stran, stejně jako ke kvantifikaci a zařazení jednotlivých příspěvků v rámci vysílání. Na závěr uvedme, že celková dikce a intonace moderátorů není v drtivé většině projevů nikterak zbarvená či vychýlená směrem od normy.

Doporučení:

Česká televize by měla pokračovat v trendu zveřejňování osobních příběhů uprchlíků, které vede k oslabování stereotypů založených na zevšeobecnující skupinové identitě, často v souvislosti s negativními událostmi. Moderátoři užívají v některých případech návodné otázky, které respondenta směřují k odpovědi a samy již obsahují hodnocení. Bylo by vhodnější klást důraz na otevřené otázky poskytující respondentovi větší svobodu vyjadřování.

Zpracovali:

PhDr. Tomáš Trampota, PhD.

Autor přednáší obor mediální studia na New York University a na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy, byl ředitelem Institutu komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK, spoluzakladatelem a prvním předsedou CEE Network v rámci European Communication Research and Education Association. Je autorem knih *Zpravodajství* a *Metody výzkumu médií*.

PhDr. Tereza Klabíková Rábová, PhD.

Absolvovala obor mediální studia. Zabývá se lingvistikou a jazykovou kulturou. Mimo jiné přednáší *Kulturu mluveného projevu* a *Komunikaci s médii* na Institutu komunikačních studií a žurnalistiky Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.